

ФАКТОРИ, ЯКІ ОБУМОВЛЮЮТЬ КРЕАТИВНО-ЕВРИСТИЧНЕ МИСЛЕННЯ І ЙОГО РОЗВИТОК У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

У статті розглядаються фактори, які обумовлюють креативно-евристичне мислення і його розвиток у системі професійної підготовки фахівців в галузі фізичної культури і спорту – вчителів, тренерів, інструкторів, менеджерів.

Ключові слова: евристика, креативність, мислення, дидактика, компендіум, технології, управління, майстерність.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги до якості професійної готовності фахівців в галузі фізичної культури і спорту (рівень загальної культури, рівень науково-педагогічного світогляду [6], креативність [3, 10], інноваційність [12], кіберакмеологічність, конкурентноздатність) вимагають пошуку шляхів та резервів поліпшення системи їх професійної підготовки. На фоні адаптації (як звикання) до традиційних засобів, методів, прийомів та форм організації навчання та діяльності студентів стає актуальним активізація відомих та впровадження нових підходів, розробка інноваційних педагогічних технологій, зміна акцентів у навчальному процесі.

На наш погляд, одним із шляхів і резервів підвищення якості готовності майбутніх фахівців може бути організація навчального процесу, і власне учіння, на основі розвитку креативно-евристичного мислення (КЕМ) студентів у системі професійної підготовки.

Як відомо, розвиток КЕМ є основою проблемного навчання, суть якого полягає у включенні студента в креативно-евристичну діяльність, що потребує творчого засвоєння навчальної інформації і видобутку знань у процесі розв'язування системи навчальних проблем і проблемних ситуацій. Отже, проблемною дослідження є дієве дидактичне та організаційне забезпечення зростання професійної готовності фахівців в галузі фізичної культури і спорту.

Зв'язок цієї проблеми з важливими науковими та практичними завданнями полягає в досягненні фахівцем пізнавальних вершин адаптації до наукових компетенцій, забезпеченні точного і безпечного управління фізичним зростанням особистості за допомогою регулярних занять фізичною культурою і спортом, реалізації функцій фізичної культури як частини загальної культури людства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових праць багатьох дослідників показує актуальність евристичної діяльності, її велике значення в житті людини. Проблема розвитку КЕМ розглядається в різних аспектах, зокрема в освітньому просторі порушуються такі питання: евристика і кібернетика (В.М. Пушкін); евристика для творчого саморозвитку (В.І. Андреев); основи евристики для винахідників (Г.Я. Буш); креативна психопедагогіка, психологія творчого навчання (Н.Ф. Вишнякова); евристична форма навчання в народній школі (П.Ф. Каптерев); діалоговий підхід до організації евристичного навчання (А.Д. Король); педагогічна евристика як методологія сучасного навчання та евристичні завдання і розвиток особистості (М.М. Фоміних); дидактична евристика (А.В. Хуторський).

На необхідності розвитку творчого мислення наголошується в багатьох працях з дидактики (В. Сухомлинський, В.О. Онищук, В.І. Бондар та ін.).

Метою дослідження є вивчення сутності креативно-евристичного мислення і розробка шляхів його розвитку в системі професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критерії евристичної діяльності (когнітивні, креативні, методологічні) визначають структуру реалізації концепції евристичного навчання (І етап – дослідження області дійсності, II – зіставлення первинного продукту з культурно-історичними аналогами, III – переосмислення отриманого продукту, побудова його).

Врахування неповторних особливостей студента в навчальному процесі може бути реалізоване на основі індивідуально-особистісного підходу. У зв'язку з цим зростає роль евристичного навчання (А.Д. Король) як освітньої діяльності студента з конструювання ним власного сенсу, цілей, змісту та організації освіти. Створення студентом власного освітнього продукту можливе за умови оволодіння ним креативно-евристичними, когнітивними та організаційними навичками.

Небувале зростання обсягу інформації вимагає від сучасної людини таких якостей, як: ініціативність, винахідливість, підприємливість, здатність швидко і безпомилково приймати рішення, а це неможливо без уміння працювати творчо, самостійно.

Для ефективної організації навчального процесу потрібна постійна зміна акцентів: евристичного, репродуктивного, креативного, інноваційного, креативно-евристичного, креативно-інноваційного.

Невизначеність або ентропія – екзогенна чи ендогенна – є необхідною умовою зародження креативно-евристичної поведінки тварини і людини, в основі якої лежать безумовні рефлексивні, інстинктивні, генетичні програми, які є відображенням набутого біосистемою досвіду в процесі філо- та онтогенезу.

Отже, без евристичного пошуку не може бути компетентності, креативності і відповідного власного адаптивного продукту. Тому креативно-евристичне навчання є основою не тільки самоактуалізації біосистеми, але і основою її зростання, прогресування, розвитку, формування доцільної поведінки.

Креативно-евристичне мислення є необхідною умовою існування людини, її професійного становлення та зростання. Проблемна ситуація створює проблему, а діяльність, яка приводить до її вирішення, характеризується як продуктивне мислення або евристична діяльність. Евристику слід вважати основою сутності педагогічної творчості. Інтуїції, здогадці потрібно навчати, адже роботі вчителя фізичної культури як оператора по управлінню адаптивною поведінкою учня [7], як великої складної системи притаманні елементи саме евристичної діяльності. Для цього використовують силогізми, екстраполяцію, передбачення, інсайт, теорію спроб і помилок (перебирання варіантів), лабіринту, міркування, розуміння, різноманітні евристичні акти [11].

Проблеми, область пошуку для яких не визначена, це і є творчі задачі, це відкриття і винаходи – це найбільш важливі продукти інтелектуальної діяльності. Звичайно, у кожного цей освітній продукт свій, але цінність його полягає саме в тому, що процес здобування, видобутку, формування знань, умінь, навичок проходить через евристичну діяльність – осмислення інформації і саме відкриття нового. Найважливішим механізмом евристичної діяльності є побудова деякої системи із сукупності розрізнених дискретних елементів. У процесі оволодіння новою поведінкою відбувається пошук і поява евристичних актів, завдяки яким набувається досвід адаптації та відповідний ефект навчання. Звичайно, до здійснення евристичного акту повинна бути певна компетентнісна підготовленість, набутий досвід. Операції мислення – аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація, класифікація завершуються за допомогою словесного відображення. До способів вирішення мисленевої задачі, відносять пасивне використання алгоритму, цілеспрямовану трансформацію умов задачі, активне застосування алгоритму і евристичні способи розв'язування задачі в якій певну роль відіграє уява, інтуїція, здогадка.

Креативно-евристичне мислення визначає система факторів – загальні (смісл життя, необхідність, потреби, бажання, цікавість, світогляд, компетентність, особистість, суперечності, протиріччя), конкретні (навчитись, утриматись, удосконалитись), пізнавальні, прагматичні, когнітивні. Можна вважати, що рівень розвитку креативно-евристичного мислення обумовлює прогресування адаптивності людини підсилює ефективність аферентного-синтезу та поведінки, забезпечує самоактуалізацію, сприяє накопиченню компетенцій особистості, перетворенню її в самоорганізовану систему, обумовлює її зростання, успішність, досягнення високої майстерності в професійній діяльності, створює умови для формування здатності до конструювання нових ідей, проектів, технологій не зведених до тільки набутих компетенцій [5].

Для професійної підготовки фахівця креативно-евристичне навчання є засобом розвитку креативно-евристичного мислення, яке можна вважати одним із шляхів у пізнанні навколишньої дійсності, набутті професійних компетенцій і досягнення професійної майстерності.

Свідомі біосистеми прагнуть до самозростання, відповідно до вибраної парадигми, аксіоорієнтації та будують траєкторію руху по акмам процесу адаптації, підсилення якої відбувається за рахунок здійснених евристичних актів, креативних варіацій, власних спроб і помилок, власних освітніх продуктів. Рівень та діапазон адаптивних зрушень залежить не тільки від життєвого потенціалу, але і від обсягу та якості набутого досвіду.

Адаптивна біосистема вирізняється поміж інших високою ефективністю адаптивної поведінки, а тому провідною концепцією зростання біосистеми може бути самоудосконалення адаптивності за рахунок застосування цілеспрямованої регулярної роботи в когнітивному, евристичному, прогностичному, проектувальному, компетентнісному, алгоритмічному та креативному аспектах. Співвідношення в системі "вчитель-учень" у цьому процесі має тенденцію до збільшення активної ролі останнього.

Застосування спеціально-організованої функціональної системи евристично-креативної підготовки забезпечує уточнення картини світу студента, його світогляду, формування компетентності відповідних компетенцій, що забезпечує сформованість науково-педагогічного світогляду [6], прояв креативно-інноваційної здатності і, внаслідок тривалої практики, породжує педагогічне мислення, педагогічну майстерність та педагогічну техніку фахівця, його кіберакмеологічні можливості (рис. 1).

Ця концепція та її об'єктивна основа сьогодення вимагають перегляду та зміни провідних акцентів навчально-виховного процесу на факультетах фізичного виховання в професійній підготовці фахівців в галузі фізичної культури і спорту.

Логічно стверджувати, що розвиток КЕМ в процесі евристичного навчання буде підвищувати ефективність аферентного синтезу, а отже, при певних умовах і наявності потенціалу можливостей і саму креативно-евристичну поведінку, в тому числі і рухову. Можна вважати, що існує тісний взаємозв'язок між руховою функцією і розвитком КЕМ.

Отже, креативно-евристичне мислення актуальне не тільки у процесі вивчення теоретичного навчального матеріалу, але і у формуванні рухових вмінь, навичок і особливо вмінь вищого порядку.

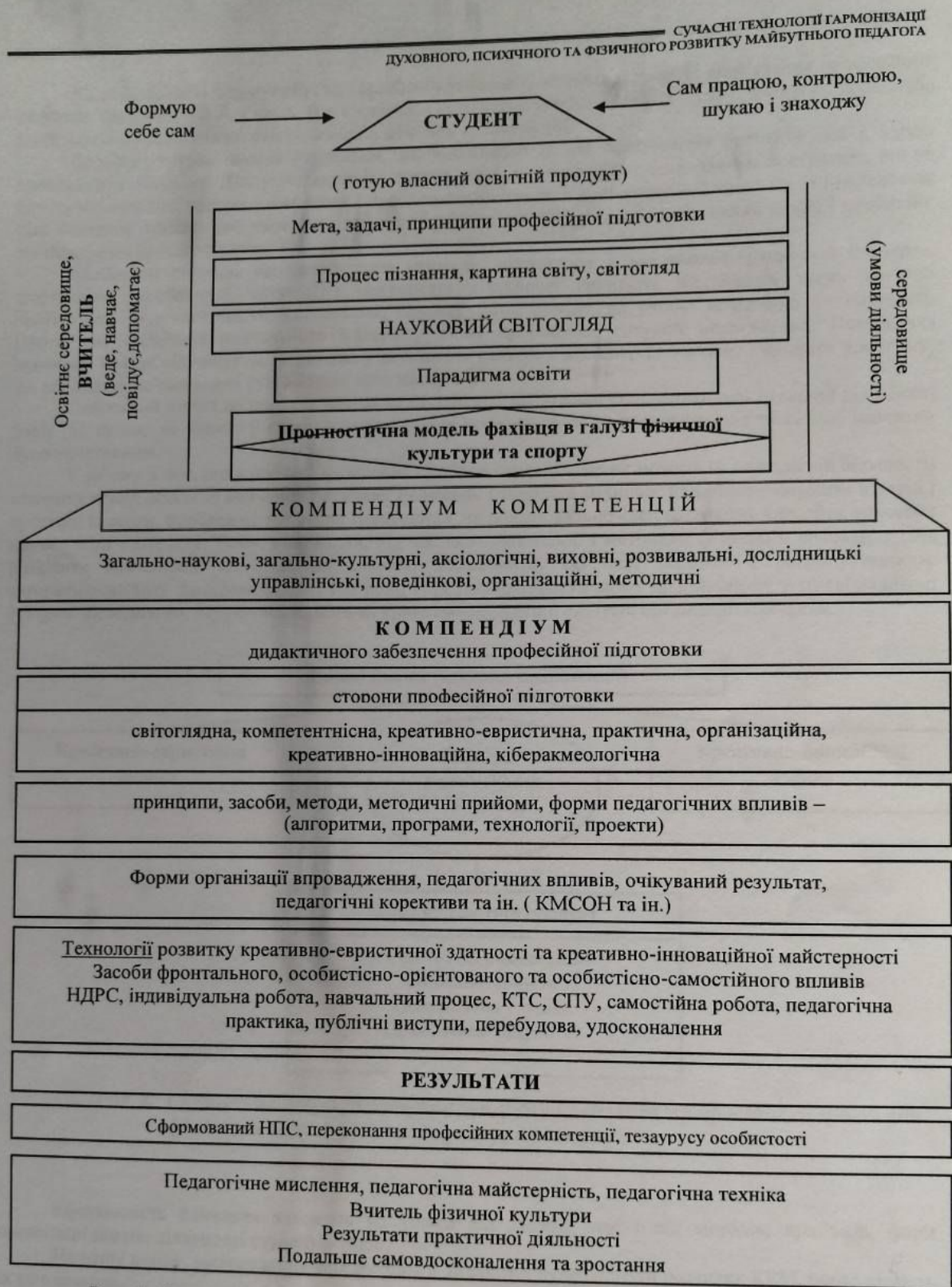

Рис. 1. Блок-схема функціональної системи професійної підготовки фахівців в галузі фізичної культури і спорту на основі впровадження креативно-евристичного та управлінсько-інноваційного підходів в організації навчання

Примітка: (КМСОН – кредитно-модульна система організації навчання; НДРС – науково-дослідна робота студента; КТС – колективні творчі справи; СПУ – спортивно-педагогічне удосконалення; НПС – науково-педагогічний світогляд).

На необхідності формування професійного мислення, зокрема в процесі розв'язання професійних ситуацій, наголошує О.Й. Ємець, В.І. Скрипка. Професійне мислення, на їх думку, виступає провідною інтегральною професійною якістю вчителя фізичної культури [4].

Подаючи готове знання студентам, ми віддаємо їх від проблемних ситуацій, які є ядром проблемного навчання. Диктуючи матеріал лекцій, ми гальмуємо евристичну здатність студента, він не бачить мисленевих, пізнавальних задач і проблемних ситуацій, а проблемне навчання якраз і передбачає таке вивчення навчального матеріалу, яке викликає у свідомості студента пізнавальні задачі і проблеми, які нагадують науковий пошук [9].

Проблемні ситуації відіграють роль стимулу, активатора в мисленевій діяльності студента. Формування проблемної ситуації і мисленевої діяльності сприяють вихованню таких якостей особистості, як допитливість, кмітливість, самостійність, інтерес до учіння прагнення до творчості. Проте, для засвоєння навчального матеріалу лише проблемної ситуації недостатньо. Постановка проблеми і задач підвищують пізнавальну активність і інтерес, але потрібно власне вирішити проблему, що приводить до засвоєння суті навчального матеріалу.

Системний підхід до процесу навчання передбачає поєднання репродуктивної і творчої діяльності учнів [8], проте, не відомо у якому співвідношенні повинно бути це поєднання для того, щоб навчання було ефективним.

У зв'язку з тим, що у процесі вирішення проблем студенти ще не можуть (у переважній більшості) створити нових способів вивчення наукових положень і теорій, а змушені йти чітко вивіченим в науці і практиці шляхом, проблемне навчання ґрунтується на пояснювально-ілюстративних способах вивчення навчального матеріалу. Тому, наприклад, під час вивчення теорії і методики фізичного виховання слід розділити навчальний матеріал на ключові компоненти, які слід засвоїти в репродуктивному алгоритмізованому програмованому навчанні і креативно-евристичному проблемному у співвідношенні 1:3 (рис. 2), можливо, керуючись вимогами кредитно-модульної системи організації навчання.

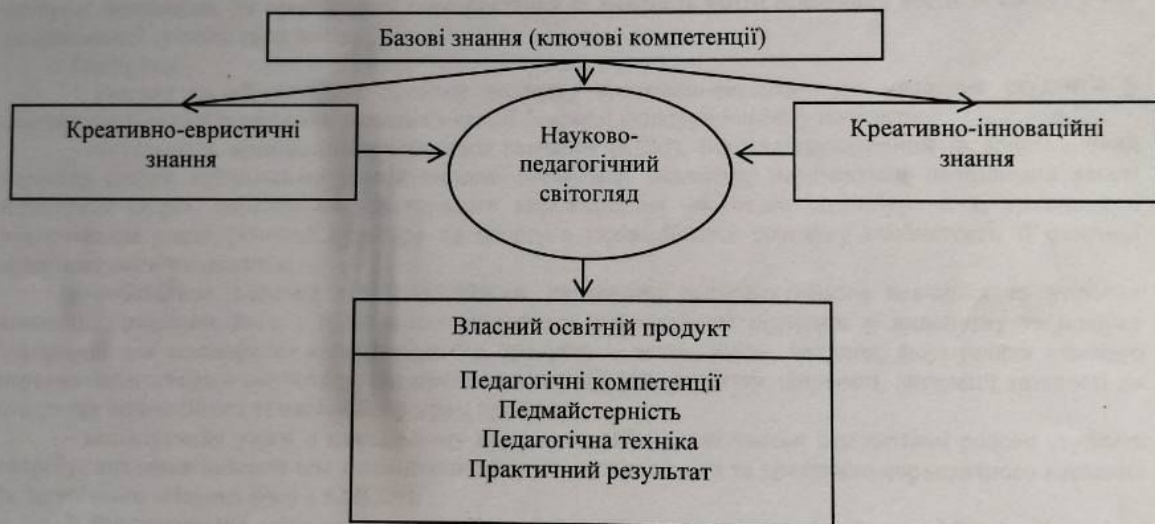

Рис. 2. Блок-схема формування компендіуму адаптацій професійного зростання фахівця в галузі фізичної культури і спорту

Ефективність навчання залежить не тільки від засобів, але і від методів, прийомів, форм організації занять, діяльності студентів тощо.

На нашу думку, застосування усіх методів в дидактиці буде сприяти розвитку КЕМ, проте дієвість їх не однакова.

В навчальному процесі потрібно намагатися дотримуватись: адекватності методу – завданням навчання, змісту даної теми, принципам навчання, віковим та психологічним особливостям учнів, рівню самостійності учня; поєднання словесних, наочних, практичних методів навчання; забезпечення єдності навчання, виховання і розвитку учня.

В.І. Бондар пропонує наступну послідовність вибору методів навчання у відповідності до визначених критеріїв: визначити рівень керування самостійною роботою учнів і обрати відповідний метод за певною ознакою (наприклад: частково-пошуковий); вибрати зовнішню форму прояву методу

навчання (наприклад: словесний: евристична бесіда, евристичний спосіб роботи з книгою, евристичне інструктування); визначити внутрішній логічний шлях засвоєння знань (дедуктивний, традуктивний чи їх поєднання) [2]. На виході отримуємо поєднання методів або функціональну систему методів навчання для виконання певної дидактичної функції.

До дидактичного арсеналу розвитку КЕМ можна віднести наступні компоненти: внутрішньо-діалоговий; зовнішньо-діалоговий; особистісно-орієнтований. Діалогова структура і особистісно-значущий компонент евристичного завдання є необхідною і достатньою умовою отримання творчого, а не репродуктивного продукту.

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту важливу роль відіграють вибрані підходи до навчального процесу: світоглядний; аксіологічний; акмеологічний; евристичний; компетентісний; креативний; інноваційний; кіберакмеологічний. Реалізація цих підходів в сукупності сприяє забезпеченню досягнення педагогічної майстерності майбутнього вчителя.

На основі аналізу літератури, власного педагогічного досвіду, педагогічних спостережень, обміну думками з колегами, студентами, досвідченими вчителями можна припустити, що запропонована функціональна система реорганізації навчального процесу на факультеті фізичного виховання на основі впровадження креативно-евристичного навчання буде сприяти підвищенню якості виховних компетенцій, розквіту креативних здібностей студента, формуванню здатності до створення інноваційних педагогічних технологій, активізації становлення та удосконалення педагогічної майстерності, педагогічної техніки фахівця з фізичної культури та спорту.

Отже, з метою підвищення якості підготовки фахівця в галузі фізичної культури та спорту слід впровадити в навчальний процес вказані підходи, функціональну систему професійної підготовки (рис. 1), компендіум різноманіття дидактичного забезпечення, змінити акценти у викладанні навчальних предметів – від передавального до евристичного, креативно-інноваційного, кіберакмеологічного.

Майбутній фахівець фізичної культури і спорту, який має високу кіберакмеологічну готовність, здобуває можливість до ефективного самозростання та здатність вміти ефективно вести за собою учнів до визначеної суспільством мети.

Висновки

1. Розгляд та обговорення проблем розвитку креативно-евристичного мислення студентів у системі професійної підготовки фахівців в галузі фізичної культури і спорту показали:

- актуальність креативно-евристичного навчання (КЕМ), його альтернативний та доповнюючий характер діючій кредитно-модульній системі організації навчання, перспективи поліпшення якості підготовки кадрів, перспективи ефективного впровадження здорового способу життя, креативного використання видів фізичної культури та спорту в гармонійному розвитку особистості, її фізичної підготовленості та здоров'я;

- необхідність відмови від традиційного, переважно репродуктивного навчання та втілення концепції поєднання його з креативно-евристичним інноваційним підходом у видобутку та пошуку інформації для самовиготовлення освітнього продукту – знань, умінь, навичок, формування власного науково-педагогічного світогляду, педагогічних компетенцій, розвитку творчості, активації здатності до створення інноваційних технологій, програм проєктів;

- акцентування уваги в навчальному процесі на збільшенні частки самостійної роботи студента потребує вивчення питання про співвідношення алгоритмізованого та креативно-евристичного навчання та органічного втілення його в КМСОН.

2. Визначено, що організація і управління фаховим зростанням студентів – майбутніх фахівців в галузі фізичної культури і спорту – вкрай потребує: усвідомлення викладацьким складом кафедр факультету необхідності нагальної активації та впровадження концепції креативно-евристичного навчання; перегляду та коректування матеріалів дидактичного забезпечення навчання, виховання та розвитку студентів, створення дієвого компендіуму дидактичного забезпечення; розробки технологій розвитку креативно-евристичної здатності та креативно-інноваційної майстерності; залучення студентів до виготовлення та створення дидактичного арсеналу засобів, технологій, проєктів на основі концепції колективних творчих справ; акцентування уваги студентів в їх установці на самозростання, постійний пошук нового, постійний саморозвиток, самоудосконалення на основі підвищення об'єму і якості самостійної роботи; розгляду шляхів впровадження технологій розвитку КЕМ, перспектив та можливостей і створення доцільного, більш раціонального графіку навчального процесу, а також демократичного стилю організації навчальної роботи.

Перспективою подальших розвідок є розгляд низки проблем, вирішення яких буде сприяти підвищенню рівня КЕМ, а саме: організаційний аспект виховання студентів відповідно до аксіоорієнтирів; шлях від креативно-евристичного до інноваційного і навпаки; структура індивідуальної траєкторії акмеології педагогічного, професійного зростання особистості; кіберакмеологія, як організаційно-дидактичний принцип.

Використані джерела

1. Андреев В.И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности : Методическое пособие / В.И. Андреев. – М.: Высш. школа, 1981. – 240 с.
2. Бондар В.І. Дидактика : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Володимир Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
3. Деркач А.А. Творчество тренера / А.А. Деркач, А.А. Исаев. – М. : Физкультура и спорт, 1982. – 239 с.
4. Ємець О.Й. Професійні ситуації вчителя фізичної культури / О.Й. Ємець, В.І. Скрипка. – Чернігів, 2008. – 80 с.
5. Лисенко Л.Л. До проблеми удосконалення професійної підготовки вчителя фізичної культури / Л.Л. Лисенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт / За ред. Г.М. Арзютова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Випуск 10. – С. 492–495.
6. Огієнко М.М. Формування науково-педагогічного світогляду особистості як основи професійної підготовки фахівців в галузі фізичної культури та спорту / М.М. Огієнко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [текст]. Випуск 86, Т. 2. – Чернігів : ЧНПУ, 2011. – № 86. – С. 398–403.
7. Огієнко П. М. Адаптація навчально-методичних посібників лабораторного практикуму з фізіології людини до умов професійної підготовки вчителя фізичної культури / П.М. Огієнко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [текст]. Випуск 86, Т. 2. – Чернігів : ЧНПУ, 2011. – № 86. – С. 404–408.
8. Оніщук В.О. Функція і структура методів виховання / В.О. Оніщук. – К. : Радянська школа, 1979. – 159 с.
9. Педагогика / Под ред. С.П. Баранова, В.А. Сластенина. – М. : Просвещение, 1986. – С. 335.
10. Поташник М.М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя / М.М. Поташник. – К. : Рад. шк., 1988. – 187 с.
11. Пушкин В. Н. Эвристика и кибернетика / В.Н. Пушкин. – М. : Знание, 1965. – 48 с.
12. Работин И.В. Инновационный компонент педагогической деятельности физической культуры [Текст] / И.В. Работин // Теория и практ. физ. культуры. – 2001. – № 2. – С. 22–24.
13. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.

Огієнко Н.Н., Лисенко Л.Л., Огієнко П.Н.

ФАКТОРЫ, ОБУСЛОВЛИВАЮЩИЕ КРЕАТИВНО-ЭВРИСТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ И ЕГО РАЗВИТИЕ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

В статье рассматриваются факторы, обуславливающие креативно-эвристическое мышление и его развитие в системе профессиональной подготовки специалистов в области физической культуры и спорта – учителей, тренеров, инструкторов, менеджеров.

Ключевые слова: эвристика, креативность, мышление, дидактика.

Ogienko N.N., Lysenko L.L., Ogienko P.N.

FACTORS, WHICH CAUSE CREATIVE-HEURISTIC THOUGHT AND HIS DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL PREPARATION THE SPECIALISTS IN AREA OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Factors, which cause creative-heuristic thought and his development in the system of professional preparation the specialists in area of physical culture and sport – teachers, trainers, instructors, managers, are examined in the article.

Keywords: heuristic, creativity, thought, didactics, compendium, technologies, management, trade.

Стаття надійшла до редакції 29.02.12